

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ YAYIN NO: 595

Prof. Dr. Cahit Talas Anısına

Güncel Sosyal Politika
Tartışmaları

Yayına Hazırlayan
Doç. Dr. Berrin CEYLAN-ATAMAN

Sosyal Politika Araştırma ve Uygulama Merkezi
Ankara – 2007

DANIŐMA KURULU

Prof. Dr. Alpaslan IŐIKLI
Prof. Dr. Pars ESİN
Prof. Dr. Ahmet MAKAL
Doç. Dr. Berrin C. ATAMAN
Doç. Dr. İlkey SAVCI

YAZI KURULU

Doç. Dr. Berrin C. ATAMAN
Dr. Şenay GÖKBAYRAK
Arş. Gör. Osman TEZGEL

ISBN: 978-975-482-748-4

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ
İncitaŐı Sokak No: 10
06510 BeŐevler/ANKARA
Tel: 0 (312) 213 66 55
Basım Tarihi: 29/08/2007

İÇİNDEKİLER

İçindekiler	iii
Hocamız Prof. Dr. Cahit Talas'ın Ardından	vii
Prof. Dr. Celal GÖLE	
SunuŐ	xi
Doç. Dr. Berrin CEYLAN-ATAMAN	
Prof. Dr. Cahit TALAS'ın ÖzgeçmiŐi	3
ANI YAZILARI	
Cahit Talas Hoca'nın Ardından	15
Prof. Dr. Toker DERELİ	
Prof. Dr. Cahit Talas'ın Çalışma Bakanlığına Atanmasına İlişkin Belge ..	21
Prof. Dr. Pars ESİN	
Cahit Hocamızın Ardından	27
Nejat GÜNERİ	
Sosyal Devlet ve Prof. Dr. Cahit Talas	31
Prof. Dr. Alpaslan IŐIKLI	
Türk Sosyal Politikasında Öncü Bir Bilim Adamı Prof. Dr. Cahit Talas ..	37
Prof. Dr. Metin KUTAL	
Cahit Hocaya ve Akademik Mirasına Dair	43
Prof. Dr. Ahmet MAKAL	

Sosyal Politika ve İş Hukuku Kürsümüz Başkanı Prof. Dr. Cahit Talas ... 49
Prof. Dr. Melda SUR

CAHİT HOCA'NIN BİR MAKALESİ

Atatürk ve Toplumsal Politika -Bir Yorum- 55
Prof. Dr. Cahit TALAS

MAKALELER

506 Sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu'na Göre Sigortalının Günlük
Kazancının Saptanması..... 83
Prof. Dr. Abdurrahman AYHAN

Türk İş Hukuku'nda Çocuk ve Genç İşçilere Yönelik Ayrımcılık 101
Doç. Dr. Kadriye BAKIRCI

Türkiye'de Yüksek Öğrenimlilerde İşlendirme ve İşsizlik..... 135
Prof. Dr. Tuncer BULUTAY

Kadınların Bilişim İletişim Teknolojileri (BİT) Kullanımı:
Türkiye Örneği..... 213
Yrd. Doç. Dr. Verda CANBEY ÖZGÜLER
Yrd. Doç. Dr. Zerrin AŞAN

Güncel Emek Tartışmaları Üzerine Bir Değerlendirme..... 249
Doç. Dr. Berrin CEYLAN - ATAMAN

Türkiye'de Çalışma Yönetiminin Dönüşümü:
İstihdamın Yönetimindeki Dönüşüm..... 259
Arş. Gör. Can Umut ÇİNER

Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Çalışma Örgütü – ILO..... 285
Dr. Seyhan ERDOĞDU

Çalışma Yaşamında Olası Benliklerin Rolü 315
Yrd. Doç. Dr. Müge ERSOY-KART

Sosyal Hizmet ve Sosyal Yardımların Sosyal Politika
Araçları İçerisindeki Yeri (“Genel”i “Yerel”e İndirmek)..... 333
Prof. Dr. Gürhan FİŞEK

Toplumsal Konut Yöneltilisi Gereği Üzerine 351
Prof. Dr. Cevat GERAY

Sosyal Güvence Arayışında Yeni Bir Araç: Mikro Sigorta 363
Dr. Şenay GÖKBAYRAK

Neoliberal Küreselleşme, Sosyal Devlet ve Kemalizm 393
Prof. Dr. Alpaslan İŞIKLI

Avrupa Birliği İş Hukukunda Eşitlik İlkesi 417
Yrd. Doç. Dr. Pir Ali KAYA

İnsan Hakkı Olarak Barınma Hakkı ve Kentsel Dönüşüm 429
Prof. Dr. Ruşen KELEŞ

Sosyal Politika : Nereye Doğru?..... 445
Prof. Dr. Meryem KORAY

Avrupa Birliği Normları Karşısında 4857 Sayılı İş Kanunu..... 479
Prof. Dr. Metin KUTAL

Türkiye'deki Çalışma Hayatının Bir Parçası Olarak Yabancı Çalışanlar 489
Prof. Dr. Kuvvet LORDOĞLU

“Cumhuriyet”ten 21. Yüzyıla Türkiye’de Çalışma İlişkileri 511
Prof. Dr. Ahmet MAKAL

The Significance of the Micro Credit Program for Women:
Why is it Worth Discussing? 545
Doç. Dr. İlkay SAVCI – Doç. Dr. Recep VARÇIN

Yoksullukla Mücadele Mikro Kredi Modeli:
Bangladeş ve Türkiye Uygulamaları 563
Arş. Gör. Levent ŞAHİN – Kadir YILDIRIM

* Sosyal Devletin Çöküşü: İki Parametrenin 1975-2003 Dönemi	
Seyri Üzerine Bir Not.....	601
Dr. Serdar ŞAHİNKAYA	
Küreselleşme ve Kadın Emeginin Göçü.....	611
Prof. Dr. Gülay TOKSÖZ	
Küresel Sosyal Adalet ve Yoksulluk Olgusu.....	621
Prof. Dr. Sibel TURAN	
Chavez Nereye Koşuyor?	639
Dr. Noyan UMRUK	
κ Sosyal Politika: Refah Devletinden Sosyal Risk Yönetimine.....	653
Yrd. Doç. Dr. Galip L. YALMAN	

YOKSULLUKLA MÜCADELE MİKRO KREDİ MODELİ: BANGLADEŞ VE TÜRKİYE UYGULAMALARI

Arş.Gör. Levent ŞAHİN

İstanbul Üniversitesi
İktisat Fakültesi

Kadir YILDIRIM*

İstanbul Üniversitesi
İktisat Fakültesi

• • •

ÖZET

Günümüzün en önemli sorunlarının başında gelen yoksulluk, özellikle 1980'li yıllardan sonra gelişmekte olan ülkeleri olduğu kadar gelişmiş ülkeleri de etkilemeye başlamıştır. Bu sorunun çözümüne ilişkin arayışlardan biri olarak 1970'li yıllarda Muhammed Yunus tarafından Bangladeş'te ortaya çıkarılan mikro kredi modeli, özellikle son yıllarda etkin bir çözüm aracı olmaya başlamıştır. Dünyadaki bir çok fakir ülkede kendine uygulama alanı bulan mikro kredi modeli, Türkiye'de de 2003 yılında Aziz Akgül tarafından ilk olarak Diyarbakır'da herhangi bir geliri olmayan kadınlar üzerinde uygulanmaya başlamıştır. Bu çalışma, özellikle Bangladeş olmak üzere dünyada çeşitli mikro kredi uygulamaları ve sonuçlarını ele almakta ve Türkiye uygulaması da bu kapsamda değerlendirilip, yoksulluğun azaltılmasında mikro kredi uygulamalarının etkinliğini incelemektedir.

* Doktora Öğrencisi

YOKSULLUKLA MÜCADELE MİKRO KREDİ MODELİ: BANGLADEŞ VE TÜRKİYE UYGULAMALARI

GİRİŞ

Özellikle az gelişmiş ülkelerin sorunu olarak görülen yoksulluk, 1980'li yıllardan sonra küreselleşmenin refah devletleri üzerinde olumsuz etkilerde bulunması ve devletin sosyo-ekonomik hayattan çekilmesi gerektiğini öngören neoliberal politikalar çerçevesinde gelişmiş ülkelerin de karşılaştığı çok önemli bir sorunsal alanı oluşturmuştur. Dolayısıyla günümüzde yoksulluk konusu ve sorunu, en önemli iktisadi problemlerden biri haline gelmiştir.

Yoksulluk sorunu ile nasıl mücadele edileceğine dair çözüm arayışları, geçmişten günümüze bir çok uygulamayı da beraberinde getirmiştir. İlk olarak 1970'li yıllarda Muhammed Yunus tarafından Bangladeş'te uygulanan mikro kredi modeli, günümüzde artık birçok ülkede uygulanmakta olan, iktisadi ve sosyal amaçlara hizmet eden önemli bir finansman yöntemi haline gelmiştir.

Bu çalışmada, genel hatlarıyla yoksulluk konusuna değinilecek ve bu çerçevede uluslararası yoksulluk tanımları verildikten sonra yoksulluk sorununun nedenleri üzerinde durulacaktır. Daha sonra, günümüzde yoksullukla mücadele konusunda önemli bir model haline gelen mikro kredinin gelişimi ve dünyadaki mikro kredi uygulamaları hakkında bilgi verilecektir. Son olarak da, Bangladeş ve Türkiye'deki mikro kredi deneyimleri daha detaylı bir şekilde incelenecektir.

1. YOKSULLUK KAVRAMI

Ülkelerin farklı sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerine göre yoksulluğun kavramsal anlamı ve boyutu da değişebilmektedir. Ancak, hayatın idamesini tehdit etmesi bakımından sosyal risklerin başında gelmesinden dolayı, yoksulluk bütün toplumların üzerinde durduğu en önemli ortak sorunu teşkil etmektedir. Yoksulluğun objektif ve üzerinde hemfikir olunan bir tanımı bulunmamaktadır. Zira zenginlik ve yoksulluk, temelde şahsi niteliklerdir. Bu konuda tek bir tanım yapmak, tek bir kriter bulmak, tek bir yaklaşım getirmek imkansızdır (DEMİRBILEK, 2005: 248).

Üzerinde görüş birliğine varılmış bir yoksulluk tanımı olmamakla birlikte, yoksulluk tanım ve ölçümünde ilk olarak üzerinde durulması gereken nokta, yoksulluk göstergesi olarak salt ekonomik kıstasların mı, yoksa bunların ötesinde ve bunlara ek olarak sosyal ve hatta siyasal kıstasların mı dikkate alınacağı ile ilgilidir. Yoksulluk araştırmaları, yakın bir zamana kadar iktisat ağırlıklı bir gelişme göstermiş ve ekonomik göstergelerin ön plana çıktığı bir yapı teşkil etmiştir. Yoksulluk, genellikle insanların ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli kaynağa sahip olamama durumu olarak veya çok benzer bir şekilde, mutlak asgari refah düzeyinin altında kalma durumu ve yaşamda kalabilmek için gerekli mal ve hizmetlere olan ihtiyaçların karşılanamaması durumu olarak tanımlanmaktadır (ŞENSES, 2006: 62-63).

Yoksullukla ilgili olarak insanların görüşlerinde, geçmişteki tüm kalıplaşmış düşünceleri değiştirecek üç ana değişiklik olmuştur. Bunlardan birincisi, yoksulluk olgusunun genelliğidir. İkincisi yapının etkilerinin genişlemiş olmasıdır. Bu durum politik, sosyal, kültürel ve zorlayıcı kaynakların önemli bir konumunu vurgulamaktadır. Üçüncü olarak da, yoksulluğun kendine has özelliği olduğu, daha da önemlisi yoksulluğun değişken bir yapıya sahip olduğunun ortaya çıkmasıdır (ŞENKAL, 2005: 394).

1.1. Uluslararası Yoksulluk Tanımları

1.1.1. Mutlak (Birinci Derecede) Yoksulluk

Yoksulluk, genel olarak bir halkın ya da onun belirli bir kesiminin asgari yaşam düzeyini sürdürebilmesi için gıda, giyim ve barınak gibi sadece en basit ihtiyaç maddelerini karşılayabilmesi olgusudur. Buna mutlak yoksulluk da denmektedir (UZUN, 2003: 156). Bu kişilerin miktarı, genellikle belirli bir minimum gelir düzeyinin altında yaşayan insanların sayısı ile hesaplanmaktadır. Bu düzey uluslararası düzeylerinden bağımsız olarak, günlük bir dolardan aşağı gelir düzeyine sahip olanların sayısı şeklinde belirlenmektedir (WORLD BANK, 2000: 17).

Mutlak yoksulluğa ilişkin olarak iki farklı yaklaşımın bulunmaktadır. Bunlar; minimum gıda harcaması ve temel gereksinimlerdir. Minimum gıda harcaması yaklaşımında, sadece minimum gıda harcaması maliyeti esas alınarak hesaplama yapılır. Bu hesaplamada öncelikle kişinin veya hane

halkının yaşamını idame ettirebilmesi için günlük asgari düzeyde alması gereken kalori miktarı ve bu kaloriyi alabilmesi için yapması gereken gıda harcaması dikkate alınmaktadır. İkinci yaklaşım olan temel gereksinimlerde ise, bireyin veya hane halkının sadece minimum gıda harcaması değil, bunun yanında giyim, barınma, ısınma, sağlık, eğitim gibi diğer temel ihtiyaçları da esas alınmaktadır. Bu noktadan hareketle, ikinci yaklaşımda yoksulluğun birinci yaklaşıma göre daha geniş kapsamlı olduğu görülmektedir (KORKMAZ vd., 2004: 23).

Dünya Bankası, mutlak yoksulluğa daha çok parasal gelir açısından yaklaşmakta; günlük geliri minimum 2400 kalori besini almaya yetmeyen insanları mutlak yoksul olarak tanımlamaktadır. Mutlak yoksulluk sınırı, ülkelerin gelişmişlik seviyelerine göre de değişmektedir. Gelişmiş ülkeler için kişi başına günde 1\$ olan mutlak yoksulluk sınırı, Latin Amerika ve Karibler için 2\$, Türkiye'nin de dahil edildiği Doğu Avrupa ülkelerinin de içinde bulunduğu grup için 4\$, gelişmiş sanayi ülkeleri için 14.4\$'dır (DPT, 2001: 104). Bu anlamda mutlak yoksulluk, bir insanın yaşamını minimum düzeyde sürdürebilmesi için gerekli olan aynı ve nakdi gelirden yoksun olması şeklinde de açıklanabilir (SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA DÜNYA ZİRVESİ, 2002: 85).

UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), yoksulluğu , insani gelişme için zorunlu olan fırsatlardan (hayat boyu sağlık, yaratıcı bir hayat, ortalama bir hayat standardı, özgürlük, kendine güven, saygınlık) mahrum olma şeklinde tanımlayarak, kavrama sadece parasal bir anlam verilmesini reddetmiştir. Kuşkusuz ki, yoksulluğun bu boyutuyla incelenebilmesi için çok geniş ve özellikle sosyal içerikli istatistiklere ihtiyaç duyulmaktadır. UNDP bu amaçla hayat beklentisi, okuma yazma, çocuk ölüm oranları ve reel satın alma gücü gibi göstergeleri kullanmaktadır. Bu faktörler Beşeri Kalkınma İndekslerine eklenerek insani gelişme derecesinin ölçülmesinde temel oluşturmaktadır. Beşeri Kalkınma İndeksleri, 0 ile 1 arasında ifade edilmektedir. Buna göre, Kanada en yüksek değere (0.960), Sierra Leone ise en düşük değere (0.185) sahip durumdadır (UZUN, 2003: 157).

1.1.2. Göreceli (İkinci Derecede) Yoksulluk

Göreceli yoksulluk, kişinin bir toplumsal varlık olmasından hareket etmekte ve kendisini biyolojik olarak değil, toplumsal olarak yeniden üretebilmesi için gerekli tüketim ve yaşam düzeyinin saptanmasını içermektedir. Bu durumda, belli bir toplumda kabul edilebilir minimum

tüketim düzeyinin altında geliri olanlar göreceli yoksul olarak tanımlanmaktadır (SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA DÜNYA ZİRVESİ, 2002: 85).

Bireysel bazda göreceli yoksulluk, bir kimsenin, diğer bir kimseye göre daha az gelir elde etmesi ile ortaya çıkmaktadır. Toplumsal boyutuyla göreceli yoksulluk, toplumun genel hayat standardına, yani sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyesine bağlı olarak ortaya çıkan bir yoksulluk durumudur. Buna göre açlık sınırının üzerinde, fakat ortalama hayat standardının altında bir hayat sürdüren bir kişi, nispi olarak yoksul sayılmaktadır.

Gerçekte göreceli fakirler, gelirden tamamen mahrum olan yoksullar olmaktan ziyade, gelir yoksulu olan dar gelirli insanlardır. Sürekli olarak bir gelire sahip olsalar ve asgari hayat standardını yakalamış olsalar dahi, bu kesimin gelir düzeyi, çoğu kez ortalama refah seviyesinin altında seyretmektedir. Temel ihtiyaçlarını kısmen karşılamakla birlikte, eğitim, sağlık, altyapı, sosyo-kültürel katılım ve mesken kalitesi açısından yeterli bir durum göstermeyen, sosyal-refah yönünden gelişmiş toplumlarda vazgeçilmesi zor olan ve hayatın kalitesini artıran veya hayatı kolaylaştıran bazı nesnel ev eşyalarını (buzdolabı, çamaşır makinası, televizyon, telefon, bilgisayar vb.) temin edemeyen bu insanlar ve aileler, ikinci derecede, yani göreceli yoksullar kategorisine girmektedir (SEYYAR/ADALI, 2004: 188).

Dünya Bankası'nın geliştirmiş olduğu "göreceli yoksulluk" tanımına göre; minimum kalori ihtiyacının yanı sıra, temel toplumsal taleplerden olan barınma, eğitim, sağlık ve benzeri kültürel ve toplumsal taleplerin getirdiği ek gelir ihtiyacının mutlak yoksulluk sınırına eklenerek artması beklenirken, uygulamada, dolar bazında artması beklenen yoksulluk sınırlarının, ulus devletlerce hesaplanmış mutlak yoksulluk sınırlarının daha da aşağıya düşürülmesini sağlayacak bir kaygıyla hesaplandığı görülmektedir. Çoğunlukla mutlak yoksulluğun altına çekilen yeni sınırlar, beraberinde "ulusal yoksulluk" diye adlandırılan ve ülkeden ülkeye değişen yeni kriterleri de beraberinde getirmiştir (DPT, 2001: 104).

1.1.3. İnsani Yoksulluk

İnsani yoksulluk, UNDP çerçevesinde geliştirilen yeni bir yoksulluk ölçütüdür. Bu ölçüt, bazı bireylerin insanca yaşama imkanlarına sahip olmamasını ifade etmektedir. Yoksulluğu belirlemek ve değerlendirmek için İnsani Gelişme kavramı, yoksulluğu ölçmek için de İnsani Gelişme

Endeksi hazırlanmıştır. 1997 İnsani Gelişme Raporu, insani gelişim kavramına ek olarak, insani yoksulluk kavramını geliştirmiştir. İnsani yoksulluk kavramını somut olarak tanımlamak ve izlemek için geliştirilen insani yoksulluk göstergesi, insanların yaşadıkları yoksulluğu açıklamaya çalışmıştır. İnsani yoksulluk kavramı diğer yaygın yoksulluk yaklaşımları ile örtüşen noktalar taşımakla beraber kapsam olarak yoksulluk olgusunun insanlık onurunu kırıcı ve çok yönlü boyutlarını açıklamayı hedeflemektedir (KORKMAZ vd., 2004: 25).

UNDP, geliştirmekte olan ülkelerde insani yoksulluğu üç kriterden yola çıkarak hesaplamaktadır (AKTAN, 2002: <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/birinci-bol/yoksulluk-nedenleri.pdf>):

- **Yaşam Süresi:** Uzun bir yaşamdan yoksun olma, insani yoksulluğun ilk göstergesi olarak kabul edilmektedir. UNDP, hesaplamalarında 40 yaşı esas alarak bu yaşın altındaki yaşam süresini insani yoksulluk olarak değerlendirmektedir.
- **Eğitim:** Eğitim imkanlarından yoksun olma, insani yoksulluğun ikinci göstergesini oluşturmaktadır. Hesaplamalarda yetişkinler arasındaki okuma yazma bilmeme oranı insani yoksulluğun diğer bir kriterini oluşturmaktadır.
- **Ekonomik ve Sosyal İmkanlar:** Bireylerin ekonomik ve sosyal imkanlardan yoksun olması, insani yoksulluğun bir diğer göstergesini oluşturmaktadır. UNDP, aşağıda belirtilen başlıca üç veriden yararlanarak ekonomik ve sosyal imkanlara sahip olma düzeyini belirlemektedir:
 - Sağlıklı içme suyuna sahip olmayan nüfus yüzdesi,
 - Temel sağlık imkanlarından yoksun olan nüfus yüzdesi,
 - Beş yaşın altında olan ve yeterli beslenemeyen nüfus yüzdesi.

Yukarıda belirtilen üç kriterin ortalaması alınarak “insani yoksulluk indeks değeri” hesaplanmaktadır.

1.1.4. Ultra Yoksulluk

FAO (Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilatı) ve WHO (Birleşmiş Milletler Dünya Sağlık Teşkilatı), Dünya Bankası’na saptanmış olan mutlak yoksulluk kriterini esas alarak, yoksulluğun yoğunluğunu ölçmek amacıyla yeni bir tanım geliştirmiştir. Bu kriter gereği, gelirinin tamamını harcadığı halde, mutlak yoksulluk kriterinde esas alınan günlük kalori miktarının yalnızca % 80’ini karşılayabilenler “ultra yoksul” olarak tanımlanmaktadır. Dünyada bu durumda olanlara ilişkin sayısal bilgi verilmemekle birlikte, WHO ikinci bir kriter daha geliştirerek süre belirlemektedir. WHO’nun belirlemesine göre ultra yoksulların yoksulluk durumlarının beş yıldan fazla sürmesi halinde onların durumlarının düzeltilmesinin imkansız olduğu savunularak bu kategoridekiler “kronik yoksul” olarak tanımlanmaktadır (DPT, 2001: 106).

1.2. Sosyal Dışlanma

Sosyal bütünleşme kavramının karşıtı olan sosyal dışlanma, sivil, politik, ekonomik ve sosyal vatandaşlık haklarından mahrum olma/edilme durumu olarak tanımlanmaktadır. Bu tanıma göre, sosyal dışlanma toplumla bireyin sosyal bütünleşmesini sağlayan sosyal, ekonomik, politik ve kültürel sistemlerin tümünden, kısmen veya tamamen yoksun olma sürecini ifade etmektedir. Genel olarak sosyal dışlanmaya yol açan nedenler şu şekilde gösterilebilir (ÇAKIR, 2002: 84-95):

- İşgücü piyasasındaki değişim,
- Gelir dağılımında adaletsizlik ve yoksulluk,
- Sosyal korumanın yetersizliği,
- Eşitsizlik.

Sosyal dışlanma ve yoksulluk kavramları çoğu zaman birbiri yerine geçen veya aynı anlama gelen kavramlar gibi görülse de, sosyal dışlanmanın yoksulluğu da kapsayan geniş bir anlamı olduğu unutulmamalıdır. Bunun gerekçesi olarak da, dışlanmış kişilerin her zaman yoksul kişiler olmayabileceği gösterilmektedir. Mesela, göçmenler, azınlıklar, belirli kadınlar ve çocuklar gibi bazı kişiler yoksul olmamakla birlikte toplumdaki dışlanmış olabilmektedirler. Yoksulluk sınırının çok altında kalıp da, rahat sayılabilecek bir yaşam süren, işgücü piyasasına

katılabilen, bazı fiziksel kaynaklara ulaşabilen insanlar olabileceği gibi, bu sınırın çok üstünde olup da, sağlık, eğitim, demokrasi, medeni ve sosyal haklar gibi geleneksel gelir ve tüketim harcaması dışında kalan kriterler açısından, çok daha yoksun sayılabilecek insanlara rastlanılabilmektedir. Sosyal dışlanma ve yoksulluk arasındaki farklar şu şekilde gösterilebilmektedir (SAPANCALI, 2005: 57-58):

- Yoksulluk, daha çok bölüşüm sorunu üzerine odaklanırken, sosyal dışlanma bölüşüm sorunun yanı sıra yetersiz sosyal katılım, sosyal bütünleşmenin yokluğu ve güç yoksunluğu gibi daha çok sosyal ilişkiler üzerine odaklanır.
- Yoksulluk daha çok yeterli gelire sahip olamama ve gerekli miktarda tüketim harcamasından yoksunluk durumunu ifade eden statik bir kavramdır. Buna karşın, sosyal dışlanma sadece bir yoksunluk durumu değildir. Yoksunluğa neden olan kurumsal mekanizmaları, ilişkileri ve davranışları da içeren bir süreçtir. Sosyal dışlanma, yoksulluktan çok bunu ortaya çıkaran süreçlere odaklanmıştır.
- Sosyal dışlanma yoksulluğa göre daha dinamik, çok yönlü ve metodolojik bakımdan çoğul bir kavramdır. Bu yönden sosyal dışlanma, yoksulluğun hem nedeni hem de bir sonucu olabilir.

2. YOKSULLUK SORUNUNUN NEDENLERİ

Günümüzde dünyanın geneline yayılan yoksulluk, ekonomik, sosyal ve kültürel özelliklere sahip bir kavramdır. Yoksulluğun nedenlerini bulmak üzere yapılmış olan bir çok araştırma, yoksulluğun birden fazla değişkeninin olduğunu tespit etmiştir. Yoksulluğun nedenleri, yoksulluğu, kişilerin yetenekleri, sorumluluk ve disiplin anlayışı, tutumluluk derecesi ve gösterdikleri çaba gibi kendi kişisel özellikleriyle nitelendiren ve yoksulları "yoksulluğun hem kurbanı hem de nedeni" olarak gösteren yaklaşımla, yoksulluğu, yoksulların dışında başta ekonomik politikalar olmak üzere, düşük ücretler, yetersiz eğitim ve istihdam olanakları ve ayrımcılık gibi yoksulların kendi denetimleri dışındaki "yapısal" etmenlerle ve bütünüyle sosyo-ekonomik sistemle ilişkilendiren yaklaşım olarak ikili bir ayrıma tabi tutulmaktadır. Bu yaklaşımlardan hangisinin daha ağırlık kazanacağı ise büyük ölçüde, ülkeden ülkeye, dönemden döneme ve yoksul gruplarının niteliklerine göre farklılıklar gösterecektir. Yoksullukla mücadele politikaları da bu yaklaşımlardan hangisinin ön plana çıktığına bağlı olarak biçimlenmektedir (ŞENSES, 2006: 145-146).

Bu kurumlar tarafından uygulamaya konan politikaların neden olduğu ekonomik krizler, düşük ücretler, eğitim, istihdam olanaklarının daralması gibi faktörler yoksulluğun artmasında önemli rol oynamıştır. Günümüzde yoksulluk kadar, yoksulluğun nasıl kavranılması gerektiği de önem taşımaktadır. Yoksulluğun bir durum mu, bir an mı yoksa bir süreç mi olduğuna karar vermek, yoksulluğun çözümünde uygulanacak politikaların tespitinde aktif rol oynayacaktır. Yoksulluğa bir "durum" olarak yaklaşıldığında, durumu belirleyen faktörleri belirlemek gerekecektir. Bu faktörler, yetersizlikler veya yoksunluklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğitim, sağlık, beslenme, barınma gibi temel ihtiyaçları karşılayamama şeklindedir. "Süreç" olarak bakıldığında ise, daha çok tarihsel bir bakış açısıyla karşılaşılabilecektir. Bununla yaşlılar, işsizler ve özürlüler gibi risk altındakiler ifade edilmektedir. Bununla birlikte, yoksulluğun nedenlerini belirlemeye çalışan araştırmalar, yoksulluğun ülkeden ülkeye ve hatta bölgeden bölgeye değiştiğini göstermektedir. Bu yüzden yoksulluğu önlemeye yönelik olarak alınacak tedbirler de farklılık göstermektedir (ŞENKAL, 2005: 398).

Ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye önemli farklılıklar göstermekle birlikte, yoksulluğun pek çok nedeni vardır. Fazla üretim yapılamaması ve bununla birlikte üretilen ürünler karşılığında elde edilen değerlerin bireyler, bölgeler, sektörler vb. arasında adil bir şekilde paylaşılabilmesi yoksulluğun ortaya çıkmasına neden olacaktır. İklim ve doğa koşulları yönünden, bazı ülkelerin ya da ülkelerin bazı bölgelerinin üretim kapasitelerini artırmaya müsait olmaması, fazla üretim yapılamamasının nedenleri arasında bulunmaktadır. Böyle bir durum, o ülkede ya da bölgede yaşayan insanların ister istemez daha yoksul olmalarına neden olacaktır. Yoksulluğun diğer bir önemli sebebini oluşturan hızlı nüfus artışı, bir yandan ülkelerin daha fazla üretim yapmalarına olanak tanırken, öte yandan da ülkelerin tüketim hacimlerinin artmasına sebep olmaktadır. Bunun paralelinde, iklim ve doğal koşullar açısından çok iyi bir konumda bulunmayan ülke ya da ülke içindeki bölgelerde hızlı nüfus artışı mevcut ise, bu takdirde yoksullaşma daha da kaçınılmaz bir hal almaktadır. Tüm bunlar dışında, yoksulluğa neden olabilecek diğer faktörler, aşağıda sıralanmıştır (AKTAN, 2002: <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/d-orduncu-bol/yoksulluk-nedenleri.pdf>):

- Adaletsiz vergi sistemi,
- Yüksek faiz ve rant ekonomisi,
- Doğal afetler,
- Çalışamayacak durumda olan özürli sayısının fazla olması,
- Bireyler arasındaki yetenek farklılıkları,
- Miras yoluyla elde edilen gelirler,
- Piyasada tekelleşmenin olması,
- Devlet teşvikleri,
- Enflasyon,
- İşsizlik.

Yoksulluğun küreselleşme sürecinin bir sonucu olduğunu ifade eden ŞENKAL (2005: 397-404) ise yoksulluğun temel nedenlerini şu şekilde sıralamıştır:

- **Neoliberal Politikalar:** 1980'lerden sonra başta ABD olmak üzere bir çok ülkede yürürlüğe konan neoliberal politikalar, maddi açıdan sosyal iyileşmeleri meydana getirememiştir. Bu çerçevede neoliberal politikanın en büyük etkisi ise sosyal eşitsizliğe yol açması olmuştur. Gerçi son yıllarda Dünya Bankası ve IMF'nin yürüttüğü neoliberal politikaların bazı ülkelerde kısmi bir iyileştirme sağladığı ortaya çıkmıştır, ancak otuz yıl önceki rakamlarla mukayese edildiğinde bu iyileşmenin çok düşük oranlarda meydana geldiği görülmektedir. Günümüzde her sekiz Amerikalıdan biri yoksulluk sınırının altında yaşamakta ve 45 milyon Amerikalının hiçbir sağlık güvencesi bulunmamaktadır. Asgari ücret de, 1968 yılına oranla % 22 azalmıştır.
- **Demografik Yapıdaki Değişim:** Özellikle son yirmi yılda meydana gelen demografik değişiklikler, gelir dağılımını önemli ölçüde etkilemektedir. Gelişmiş ülkelerde nüfus artışı, göç ve aile yapısında önemli bir değişim meydana gelmezken, gelişmekte olan ülkelerde demografik yapıda ortaya çıkan hızlı değişim, gelir dağılımını olumsuz yönde etkilemektedir. Özellikle nüfus yoğunluğunda ortaya çıkan değişim, gelir dağılımının yapısını etkilemektedir. Böylece mutlak yoksul insan sayısı dikkat çekici bir oranda artış göstermektedir.

- **Ekonomik Krizler:** 1980'lerin başındaki borç krizi, makro ekonomik uyum ve hükümetlerin yürürlüğe koydukları neoliberal reformlar, yoksulluk içinde yaşayan insanların sayısını önemli ölçüde artırmıştır. Bunun sebebi ise, bu politikaların, az gelişmiş ülkelere, gelişmiş ülkelere doğru kaynak aktarımını artıran oranlarda devamlı kılmasıdır. Bununla birlikte, uluslar arası finans kuruluşlarının uygulamaya koydukları programlara bağlı olarak sosyal hizmetlerdeki kısıtlamalar, sosyal korumanın yetersizliği yanında, kriz ve kriz sonrasında bu hizmetlere ihtiyaç duyan grupların yoksullaşması sürecini hem hızlandırmış hem de artırmıştır.
- **Göç:** Yoksulluğun artması konusunda diğer önemli bir faktör de, göç olayıdır. Göç, yoksulluğu artırıcı bir etken olduğu gibi aynı zamanda çözümü de güçleştiren bir unsur olarak ifade edilmektedir. Kırsal kesimden büyük şehirlere yönelik göç hareketleri beraberinde farklı sosyal sorunları da getirmektedir. Göçün nedenleri konusunda yapılmış olan çalışmaların en önemli sonucu, yoksulluk ve işsizlik üzerinde negatif etkilerinin olduğudur. Özellikle konuya göç alan ülkeler açısından yaklaşıldığında, göçmenlerin gittikleri ülkelerde özellikle istihdam ve ücret konularında olumsuz etkiler yarattığı ve yerli halkla göçmenler arasında çatışma zemini yarattığı ortaya çıkmaktadır. Tüm bu gelişmeler ise sonucunu, yoksulluk, ayrımcılık ve sosyal dışlanma olarak göstermektedir.

3.MİKRO KREDİ MODELİ İLE YOKSULLUĞUN AZALTILMASI

İşsizler, mesleki ve teknik eğitim seviyesi düşük kişiler, özellikle az gelişmiş ülkelerde cinsiyet ayrımcılığı nedeniyle gelir getirici bir faaliyette bulunamayan kadınlar, sosyal güvenlik sistemlerinin yeterince gelişmiş olmadığı ülkelerde iş piyasasından çekilmiş olan yaşlı insanlar ve etnik ve kültürel farklılıklar nedeniyle toplumdan dışlanan kişiler, dünyanın birçok bölgesinde temel ihtiyaçlarını dahi karşılayabilecekleri bir gelir seviyesine ulaşamamaktadırlar. Bu durumda özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler olmak üzere tüm dünyada yoksulluğun önemli bir problem olarak ortaya çıkmasına neden olmaktadır (SIEWERTSEN vd., 2006: 8-9).

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, finans sistemleri genellikle toplumda azınlık olarak nitelendirilebilecek çok küçük bir gruba hizmet etmektedirler. Bu ülkelerde toplumun büyük kısmının herhangi bir banka hesabı olmayıp, herhangi resmi bir kredi kuruluşundan kredi alamamakta ve sağlık sigortası gibi önemli sosyal güvencelerden dahi yoksun kalmaktadırlar (UNITED NATIONS, 2006: 1).

Mikro kredi uygulamasının en önemli amacı, sosyal devletin giderek yok olması nedeniyle korumasız kalan ve yoksulluk nedeniyle kendi işlerini kurup gelir getirici bir faaliyet sahibi olamayan bu insanların toplumun ekonomik ve politik süreçlerine katılımlarını artırmayı sağlamaktır (SIEWERTSEN vd., 2006: 10). 1976 yılında Bangladeş'te Grameen Bank tarafından 42 kişiye ödünç verilen 27 dolar ile başlayan mikro kredi yolculuğu, Ekvator'dan Eritre'ye, Kuzey Kutup Daire'sindeki Lofoten Adaları'ndan güneyde Papua Yeni Gine'ye, Chicago'nun iç gettolarından Nepal'in uzak dağ tooplumlarına kadar yayılarak önemli bir başarı göstermiştir (YUNUS, 2003: 25). Çeşitli ülkelerde uygulanan mikro kredi sistemlerinin başarılı olması sonucu, uygulama birçok ülkede yaygınlaşmış ve uluslar arası kuruluşların da yoğun ilgisini çekmiştir. Bu ilginin en somut neticesi olarak, 1998 yılında Birleşmiş Milletler, 2005 yılının "Uluslar arası Mikrokredi Yılı" olarak kabul edilmesine ve yoksulluğun azaltılmasında mikro kredinin tüm dünyaya etkin bir araç olarak tanıtılmasına ve bu doğrultuda politikalar uygulanmasına karar vermiştir ([http:// www.mikrofinansurkiye.org/trMfsdp.htm](http://www.mikrofinansurkiye.org/trMfsdp.htm)).

3.1. Mikro Kredi Modelinin Ortaya Çıkışı: Grameen Bank

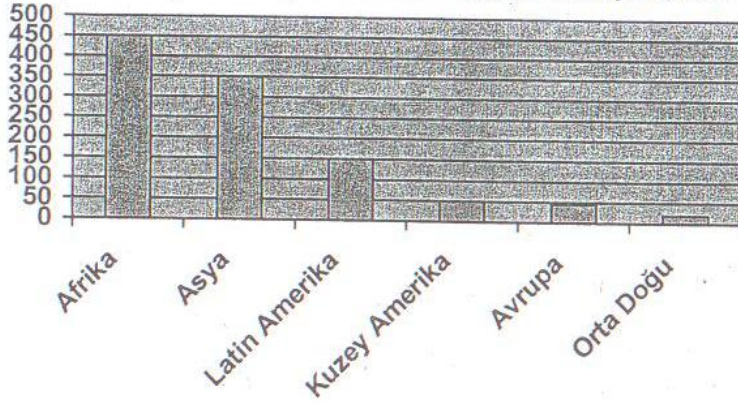
Mikro kredi uygulamaları, imkan verilmesi halinde küçük çapta da olsa kendi işini yapabilecek yoksul insanlara çeşitli iş imkanları tanınmasını ve bu kişilerin gelirlerinin artırılmasını amaçlayan yöntemlerden biri olup, gittikçe daha fazla başvurulan ve uygulanan bir program haline gelmektedir. Bu uygulamanın ana amacı; hane halklarının kredi kullanabilmesinin önündeki engelleri ve kısıtlamaları ortadan kaldırmak ve bu kişilerin kredi alabilmesini kolaylaştırmakla beraber, sermaye sahibi olmaları yoluyla yeni bir iş kurmalarını veya devam eden işlerini geliştirebilmesini sağlamaktır. Bu yolla bu kişilerin gelirlerinin ve dolayısıyla yetersiz olan tüketimlerinin artırılması hedeflenmektedir. Mikro kredi uygulamalarının bir diğer kullanış sahası da, özellikle yoksul durumdaki kadınların gelir getirici işlere sahip olabilmesi ve bu yolla

ekonomi hayatına katılmalarının sağlanmasıdır (KHANDKER vd., 1998: 96-97).

Son çeyrek yüzyılda ortaya çıkan en önemli ve yenilikçi gelişme politikalarından biri olarak gösterilen mikro kredi uygulamaları, küçük miktarlarda sermayenin, kredi alabilecek yoksul kişilere ulaştırılmasını ve bu kişilerin kendileri ve ailelerine gelir yaratabilecekleri ve kendi hesabına çalışabilecekleri bir işe sahip olabilmelerini amaçlamaktadır. Mikro kredi, yoksulluk sınırı altında bulunan kişilerin gelirlerini artırarak yoksul nüfusu azaltmakta, bunu da ücretlerin artması veya kişilerin kendi işine sahip olması yoluyla gerçekleştirmektedir. Ücretlerin artmasıyla, genellikle işveren olan en üst gelir grubundaki kişilerin daha fazla ücret maliyetine katlanmaları ve fakir kişilere de kendi işlerini kurmaları imkanının tanınmasıyla bunların gelirlerinin de artırılması, toplumda var olan gelir dağılımı adaletsizliğini de önleyici bir nitelik taşımaktadır. Uygulamanın başarılı olduğu ülkelerde bu durum, Lorenz eğrisinin yukarıya doğru kayması ve mutlak eşitlik doğrusuna yaklaşmasıyla sonuçlanmaktadır (AHLIN/JIANG, 2005: 2-3).

Mikro kredi uygulamaları, özellikle gelişmekte olan ülkelerde başlamış ve kabul görmüş olup, ülkelerin çoğunda sivil toplum kuruluşları ve uluslar arası kuruluşların destekleriyle hayata geçirilmiştir. Yoksulluğu önlemede gelişmiş ülkelerin ve uluslararası kuruluşların bağış ve yardımlarının yeterli başarıyı sağlayamadığı günümüzde, dünyada hala bir milyardan fazla insan günlük bir dolardan daha az bir gelirle yaşamak zorundadır. Bangladeş'ten Bolivya'ya, Endonezya'dan Nepal'e, geleneksel yardım ve bağış politikalarını değiştirmek için sayısız girişimde bulunulmuştur. Yeni dönemde "katılımcılık" ve "sosyal sermaye"nin gelişimi gibi unsurlar gözde kalkınma araçları haline gelmiş, mikro kredi ve mikro finans da bu sürecin yükselen kavramları olarak ortaya çıkmıştır. 2000 yılında mikro kredi programlarına 14 milyondan fazla insan katılmış olup, bu rakam sadece üç sene önceye, yani 1997 yılına göre yaklaşık 8 milyonluk bir artış göstermiştir. Söz konusu bu programlara katılan kişilerin % 75'inin kadın olması ise dikkat çekici bir diğer unsurdur (SANTISO, 2005: 501).

Grafik : Bölgeler İtibariyle Mikro Kredi Uygulamaları Sayıları, 2000.

Kaynak: Javier Santiso, "Markets in Virtue: The Promise of Ethical Funds and Micro Credit", Unesco 2005, Blackwell Publishing Ltd., Oxford, 2005, p.502.

Grafik 1'de, 2000 yılında dünyada çeşitli bölgeler itibariyle uygulanan mikro kredi programlarının sayıları gösterilmiştir. Buna göre, 2000 yılı itibariyle en fazla mikro kredi uygulamasına konu olan bölge 450 adet uygulama ile Afrika iken, Asya'da 350, Latin Amerika'da ise 150 adet uygulama yürürlükte olmuştur. Mikro kredi uygulamalarının 2000 yılında en az olduğu bölge ise Ortadoğu olmuştur ki, bu durum Ortadoğu ülkelerinin bu uygulamaya henüz pek ilgi göstermediğini ortaya koymaktadır.

Latin Amerika'da 2000 yılı itibariyle yürürlükte olan 150 adet mikro kredi uygulamasından en fazla ilgi çeken ve müşteri toplayan uygulama, Meksika'da yürürlükte olan "Asociacion Programa Compartamos" mikro kredi uygulaması olup, bu programdan söz konusu tarihte toplam 43951 kişi yararlanmıştı (SANTISO, 2005: 502).

Mikro kredi uygulamasının dünyada öncüsü ve en başarılı uygulayıcısı, Bangladeş merkezli uluslar arası bir banka olan Grameen Bank'tır. Dünyada en fazla tanınan mikro kredi uygulayıcısı olan Grameen Bank'ın uygulamaları, Amerika gibi yüksek gelirli ülkelerin bile dahil olduğu birçok ülke tarafından taklit edilmiştir. Banka, Muhammed Yunus'un yoksulluğun nedenleri üzerine yaptığı bir araştırma sonucunda kurulmuştur. Araştırması esnasında kırsal bölgelerde yaşayan kadınların

kendi yaptıkları el işi örgülerini piyasa fiyatının çok altında fiyatlarla sattığını ve küçük miktarda bir sermaye eksikliğinin bu insanların gelir getirici işler kurmasının ve dolayısıyla yoksulluktan kurtulamamalarının önündeki en önemli engel olduğunu gören Yunus, bu durumdan hareketle bu yoksul kişilere iş yapabilmeleri amacıyla ödünç para verme fikrini ortaya atmıştır (CHOWDHURY vd., 2005: 298-300). Bu fikir ışığında 1970'lerde Muhammed Yunus tarafından kurulan banka (SANTISO, 2005: 503), 1983 yılında hükümetin bir yasası ile resmi bir finans kurumu haline dönüştürülmüş ve günümüzde Bangladeş Merkez Bankası'nca yönetilen ve mikro kredi piyasasının en önemli oyuncusu haline gelen bir model haline almıştır (CHOWDHURY vd., 2005: 300).

Banka, 2000 yılı itibariyle 2 milyondan fazla insana mikro kredi dağıtmıştır ve bu kişilerin % 95'ini kadınlar oluşturmuştur. Kişi başına alınan borç miktarının ortalaması ise 100 Amerikan Dolarıdır. Kredilerin büyük çoğunluğunun vadesi 1 yıl olmakla birlikte, parasal faizi ise yıllık % 20 civarındadır. Aynı yılda banka, yaklaşık 40000 köyü uygulama kapsamına almış olup, bu köylere 1200 şube ile hizmet vermiştir. Bankanın mikro kredi uygulamaları 2000 yılı itibariyle Bangladeş GSYİH'sının % 1'ine denk gelmektedir (SANTISO, 2005: 503).

Mikro kredi uygulamasının öncüsü olan banka, "grup kredisi modeli"ni de ilk ortaya atan kuruluştur. Bu modelde her grup, genellikle aynı köyden olan ve aynı sosyal statüde bulunan 5 kişiden oluşmaktadır. Grubun her üyesi diğer üyelerin garantörü konumunda olup, herhangi bir üyenin başarısız olması veya uygulama kuralları dışına çıkması durumunda, gruptaki tüm üyeler bir daha başka kredi alamayacak şekilde "gerekli niteliklere haiz olmayan insanlar" sınıfına girmektedir. Bu durumda uygulamadaki tüm insanlar kendileri ile beraber diğer grup üyelerinin de kredi borçlarını ödemesi noktasında takipçi ve sorumlu niteliğine sahip olmaktadır. Kredi borçları haftalık taksitlerle geri ödenmekte olup, taksit miktarı verilen kredinin % 2'sine karşılık gelmektedir. 40000 köy ile Bangladeş topraklarının yaklaşık yarısını uygulama kapsamına alan bankanın dağıttığı kredilerin geri ödenme oranı ise % 88.7 olarak gerçekleşmiştir (CHOWDHURY vd., 2005: 300).

3.2. Mikro Kredi Modelinin Taraflarca Yorumlanması

Mikro kredi uygulamasına katılan bir çok banka, bu uygulamadaki amaçlarının kaynakların fakir bölgelere ve kişilere aktarılmasını ve normal

şartlarda kredi alma imkanı olmayan kırsal kesimlerdeki insanların kredi alabilmesini ve bu yolla kendi işlerini kurabilmelerini sağlayarak yoksulluğu azaltmak olduğunu ifade etmişlerdir. Hedef kitlesini yoksul insanlar olarak belirleyen bu uygulamaya katılan "yoksul bankalarının" sayısının artması ile, bu alanda yapılan çalışmalar da önemli oranlarda artmıştır (RAVALLION/WODON, 2000: 121).

Uygulamaya olan ilginin artmasında Sivil Toplum Kuruluşlarının, mikro krediye olan olumlu bakış açısı önemli rol oynamıştır. Özellikle, yoksulluğun azaltılmasında mikro kredinin önemli bir araç olabileceğini düşünceleri ve bu uygulamayı desteklemeleri önemli bir hususu teşkil etmektedir. Bu noktada mikro kredinin en yoğun uygulandığı ülkelerden biri olan Bangladeş'te, bir çok STK'nın bu alana yatırım yaptığı ve çalışmalarını mikro kredi yoluyla yoksulların yaşam standartlarını artırma yolunda yoğunlaştırdığı görülmektedir. Nitekim ülkenin en büyük ulusal STK'larından biri olan ve 1997 yılı itibarıyla 10166 köy ile 654 gecekondü bölgesinde faaliyette bulunarak, 68.897 adet grup halinde 1.3 milyon hane ve 7.1 milyon kişiye ulaşarak önemli bir misyon yüklenmiş olan PROSHIKA, bir çok geleneksel faaliyetinden vazgeçerek bunların yerine mikro kredi uygulamasına ağırlık vermeye başlamıştır (AHMAD, 2003: 66).

Kuzey Bangladeş'te faaliyet gösteren ve 1500 çalışanı ile 200.000 haneye hitap eden, uluslararası bir STK olan Lutheran World Federation'ın Bangladeş'teki kolu olarak faaliyette bulunan RDRS (Rangpur-Dinajpur Rural Service) adlı STK da, daha önce vergi yardımları ve karşılıksız bağışlar olarak gerçekleştirdiği yardımlarını, mikro kredi modeline uygun olacak şekilde değiştirmiştir. Mikro kredi uygulamalarına yoğun olarak katılan STK'lardan bir diğeri ise, Bangladeş'in uluslar arası alanda faaliyet gösteren en önemli kuruluşlarından biri olan SCF (Save the Children UK) dir. Bangladeş'in bağımsızlığını kazanmasından kısa bir süre sonra 1971'de kurulan SCF'nin en temel faaliyet alanlarından biri, ülkede sık sık yaşanan sel felaketleri ve bunların neden olduğu salgın hastalıklar ile baş edilmesinde vatandaşlara yardım etmektir. Yüksek operasyon maliyetleri nedeniyle aktivitelerini ve kaynaklarını 1996 yılından itibaren yerel STK'lar ile yürüten SCF'nin tüm yerel ortakları mikro kredi üzerinde odaklanmış olup, SCF'de bu yerel ortaklarına sağladığı maddi destekle mikro kredi alanında faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır (AHMAD, 2003: 65-66).

STK'ların mikro kredi uygulamalarına bu denli yoğun ilgi göstermelerinin altında bir çok sebep yatmaktadır. Ancak en temel üç nedeni AHMAD (2003: 67) şu şekilde belirtmiştir:

- Grameen Bank'ın bir gelişme modeli olarak kullandığı mikro kredi uygulamasında sağladığı başarı, bu uygulamanın uluslararası alanda kabul görmesinin altında yatan en önemli nedenlerdendir. Banka'nın bu alandaki başarısı, ulusal ve uluslararası alanda faaliyet gösteren birçok kuruluşun dikkatini bu uygulamaya yöneltmiştir.
- Mikro kredi uygulamalarının en önemli özelliklerinden birisi, uygulanan programın performansının, dolayısıyla başarılı olup olmadığını kolayca ölçülebilir olmasıdır. Bu da, bu alanda faaliyette bulunacak STK'ların başarılarının kolayca kanıtlanabilmesine imkan tanırken, bu kuruluşların bağışçıları ve maddi destek sağlayıcılarını da bu yönde tatmin etmekte ve olası şüpheleri engellemektedir.
- Mikro kredi uygulamalarına katılmanın STK'lara bir başka yararı, bu kuruluşlara kendi kendini yöneterek bağımsızlıklarını perçinleme fırsatı tanınmasıdır. Bu durum, STK'ların mikro kredi uygulamaları sonucunda uygulamaya katılanlardan belli oranlarda kredi faizi almasıyla ve bu kaynağı personellerinin ücretlerinde veya diğer faaliyetlerinde kullanarak bağışçılarına daha az muhtaç olma imkanını sağlamasıyla ortaya çıkmaktadır. Örneğin Bangladeş Kırsal İstihdam Fonu (PKSF), ülkedeki STK'lara % 4 faiz oranıyla borç verirken, STK'lar ise mikro kredi uygulamaları çerçevesinde müşterilerine ortalama olarak % 12 ve % 16 arasında değişen faiz oranlarıyla kredi kullandırmaktadır ki, aradaki olumlu fark STK'lar açısından bir kaynak olarak kullanılabilir. Örneğin yukarıda bahsedilen STK'lardan SCF'nin yerel ortaklarından bir kuruluş, 1996-97 finansal yılında mikro kredi uygulamaları sonucunda 384.000 Pakistan Taka'sı faiz geliri elde etmiş, aynı dönem için toplam harcamaları ise 241.000 Taka olarak gerçekleştirmiştir. Bu da STK'ların mikro kredi uygulaması ile masraflarının bir kısmını karşılayabilecek kaynak bulma yanında, kar bile elde edebileceğini ortaya koymaktadır.

Mikro kredi uygulamalarını başarı ile gerçekleştiren Grameen Bank ve STK'ların faaliyetleri sonucunda, bu uygulamaların yoksulluğu azaltma ve hafifletme yönünde bir müdahale aracı olarak kullanılması fikri gün

geçtikçe ağırlık kazanmaktadır. Bu doğrultuda gerek hükümetlerin, gerekse uluslararası yardım kuruluşlarının bağış ve fonlarının geleneksel yoksullukla müdahale araçlarına yatırılmasından vazgeçilmekte ve mikro kredi uygulamalarına yatırılan kaynak miktarı sürekli artırılmaktadır (HOQUE, 2004: 21).

Ancak, mikro kredi uygulamasının yoksulluğu azaltması hususunda başarılı bir program olarak lanse edilmesine itiraz eden ve bu uygulamanın başarısının tartışmaya açık olduğunu belirten görüşler de vardır. Örneğin, Khandker (1998: 25-175) ve Morduch (1998: 6-31) aynı verileri kullanarak yapmış oldukları çalışmalarda birbirlerinden farklı sonuçlar elde etmişlerdir. Sharidur R. Khandker, çalışmasında mikro kredi uygulamalarının yoksulluğu açık bir biçimde azaltma potansiyeline sahip olduğunu ortaya koymuştur. Buna karşılık, yine aynı yıl içerisinde ve aynı verileri kullanarak farklı bir çalışma yapan J. Murdoch, mikro finans uygulamasına katılan hane halklarının tüketim seviyelerinin, uygulamaya katılmayan hane halklarına göre arttığı yönündeki iddiaları destekleyecek herhangi bir kanıt bulamadığını belirtmiştir. Bu görüş, her ne kadar uygulamaya katılanların aldıkları kredileri farklı amaçlarla kullanmış olabilecekleri, örneğin bu para ile toprak satın almış olabilecekleri gibi iddialarla çürütülmeye çalışılsa da, aynı doğrultudaki farklı iddiaların da mevcut olması, mikro kredi uygulamasının tartışmasız bir biçimde başarılı bir uygulama olarak nitelendirilmesini engellemektedir (HOQUE, 2004: 21).

Mikro kredi uygulamalarının yoksulluğu azaltmada etkin bir mücadele aracı olmadığını savunan görüşler, son yıllarda artan oranlarda bu alana kaydırılan kaynaklar sonucunda, yoksullukla mücadelede kullanılacak diğer verimli araçlara normal olarak daha az kaynak aktarılabildiğini ve bu durumun da bir nevi kaynak israfı olduğunu ifade etmektedirler. Ayrıca, kredi ile alınan paranın faizi ile birlikte, mikro kredi uygulamalarının yoksulları daha da yoksul hale getirdiği dahi iddia edilmektedir (CHOWDHURY vd., 2005: 299).

Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, aleyhte sunulan tüm iddialara rağmen, yoksullukla mücadelede mikro kredi uygulamalarına verilen önem gittikçe artmakta, bu artış da, her geçen gün başarılı uygulama sayısının artmasına ve uygulamanın etkinliğine dayandırılmaktadır. Çeşitli ülkelerde hayata geçirilen mikro kredi uygulamalarının aşağıda belirtilen sonuçları da, mikro kredinin yoksulluğu azaltma konusunda başarılı olabileceğini destekler niteliktedir (<http://www.mikrofinanssturkiye.org/trMfBasic.htm>):

- Programları diğer kurumlar tarafından yaygın bir biçimde örnek olarak alınan Bangladeş'teki Grameen Bankası'nın kriterlerine uyan ve kredi hakkında yararlanılan kişilerin % 94'ünü kadınlardan oluşmaktadır. Grameen Bankası'nın kredi kullanıcılarının % 98'i ödemelerini muntazam biçimde yapmaktadırlar. Banka, her ay 30 milyon Amerika Doları'nı 1.8 milyon ihtiyaç sahibine ödünç vermektedir.
- Çalışmalar, Bangladeş'in en yoksul kesiminin sadece % 4'ünün, herhangi bir kredi sisteminden faydalanmadan ekonomik olarak kendisini yoksulluk sınırının üstüne taşıyabildiğini göstermektedir. Fakat, Grameen Bankası'nın sunduğu krediden faydalanan bireylerin ve ailelerin % 48'inin yoksulluk sınırının üstüne çıktıkları görülmüştür.
- Mikro kredi programlarının etkileri üzerine 24 ülkede yapılan araştırmalar, bu yolla hane halkının gelir seviyesinin önemli derecede arttığını göstermektedir. Bu artışlar, genellikle krediyi alan kişinin işinde ortaya çıkarak dolaylı yoldan hane halkının gelirini etkilemektedir. Çalışmalar, mikro kredilerin, ödünç alan kişilerin sattıkları mal ve hizmet sayısında artışa neden olurken, ikmal ve hammadde bedellerinin düşmesine etkiye bulunduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, satışlar artmakta ve kâr % 25 ila 40 oranında yükselmektedir.
- Endonezya'da kredi kullanan kişiler, % 12.9'luk bir gelir artışı sağlamaktadırlar. Endonezya Rakyat Bankası üzerine yapılan başka bir araştırma, Endonezya'nın Lombok Adası'ndaki kredi kullanıcılarının ortalama gelirlerinin % 112 düzeyinde yükseldiğini ve hane halkının % 90'ının yoksulluk sınırını aştığını ortaya koymuştur.
- 1997 yılında 7.6 milyon olan mikrokredi kullanıcıları yoksul kişi sayısı, 2001 yılında 26.8 milyona çıkmış olup, bunların 21 milyonu kadın müşteriler olmuştur. Kadınlar bu yolla ekonomik kararlar almak ve yaşamları üzerinde kontrol sahibi olmak konusunda yeterlik kazanmışlardır. Bazı tahminlere göre, her yıl, mikro kredi programlarına katılan kişilerin % 5'i ailelerini yoksulluk sınırının üstüne çıkartabilmektedirler.
- 2186 mikro kredi kuruluşu, 31 Aralık 2001 itibarıyla 54.904.102 müşterileri bulunduğunu ve bunların 26.806.014'ünün ilk

kredilerini aldıkları sırada yoksulluk sınırının en altındaki seviyede bulduklarını bildirmişlerdir. 994 kuruluş ortak olarak, gelişmelerini özetleyen bir 2002 yılı Eylem Planı sunmuşlardır. Her ailenin beş bireyden oluştuğu baz alınarak yoksulluk seviyesinin en altında bulunan 26.8 milyon müşterinin edindikleri kredilerle 134 milyon aile üyesini etkiledikleri hesaplanmıştır.

- Krediden yararlanan çok yoksul kadınların sayısının 1999'daki 10.3 milyondan 2000 yılında 14.2 milyona ulaştığı tespit edilmiştir. 2001 yılı itibariyle 21.169.754 kadına ulaşılmıştır. Bu sayı, 31 Aralık 2000'den, 31 Aralık 2001'e kadar, ulaşılan kadın sayısının % 49.6 seviyesinde yükseldiğini göstermektedir.

4.MİKRO KREDİ UYGULAMALARINDA BANGLADEŞ VE TÜRKİYE DENEYİMLERİ

Dünyada mikro kredi politikaları ve uygulamalarının hayata geçirildiği ilk ülke olan Bangladeş, bu alanda elde ettiği başarılı sonuçlarla, kendisinden sonra bu uygulamaya konu olan birçok ülkeyi etkilemiş ve söz konusu alana olan ilginin artmasına yol açmıştır. Özellikle Muhammed Yunus'un araştırmaları sonrasında kurulan Grameen Bank'ın bu alandaki başarılı faaliyetleri, mikro kredi uygulamalarının birçok ülkede kabul görmesinde başrolü oynamıştır. Bu nedenle, çalışmada mikro kredi modelinin uygulandığı en eski ülke olan Bangladeş uygulaması detaylı bir şekilde değerlendirilmeye alınmış ve bu ülkede uygulanan belli başlı mikro kredi deneyimlerine yer verilmiştir.

Bangladeş'te 1976 yılında başlayan mikro kredi uygulamaları, Türkiye'de bu tarihten 27 yıl sonra 2003 yılında Diyarbakır'da Aziz Akgül öncülüğünde ve yine Grameen Bank'ın yardımları ile başlamıştır. Türkiye açısından değerlendirildiğinde sadece 4 yıllık çok kısa bir geçmişi olan mikro kredi uygulaması, öncelikle pilot il olarak Diyarbakır üzerinde uygulanmış ve daha sonra da Samsun'daki "Mikro Kredi ile Topluma Destek Projesi" ile genişlemeye başlamıştır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Türkiye'de mikro kredi uygulamalarının henüz yaygın ve alt yapısı sağlam bir model oluşturmadığı görülmektedir. Bu nedenle çalışmada pek çok olumlu sonuç doğurduğu tespit edilen Bangladeş'teki mikro kredi uygulamalarından, Türkiye'de uygulanan ve uygulanacak olan mikro kredi modellerinin ders alacağı noktaların bulunduğu belirtilmelidir. Bu nedenle çalışmada, Bangladeş ve Türkiye'deki mikro kredi

uygulamalarının karşılaştırılmasından ziyade, Bangladeş deneyimi detaylı bir şekilde değerlendirilecek ve bu çerçevede Türkiye uygulamasına da yer verilecektir.

4.1. Bangladeş'te Mikro Kredi Uygulamaları

1970'li yıllarda mikro kredi uygulamalarının başladığı Bangladeş'te, özellikle 90'lı yıllardan sonra sektör hızlı bir gelişme sürecine girmiştir. 1990'dan önce sadece çok az sayıda kuruluşun mikro kredi uygulamalarına katıldığı Bangladeş'te, bu alanda faaliyete başlayan birçok STK, Grameen Bank'ın deneyimlerinden yola çıkmış ve bu bankanın mikro kredi dağıtım sistemini kendi yapılarına uyarlamışlardır. Daha sonra zamanla bu kuruluşlar kendi mikro kredi sistemlerini geliştirerek, sektörde tek başına hareket etmeye başlamışlardır. Bangladeş'te bu alanda en eski kuruluşlardan biri olan BRAC (Bangladesh Rural Advancement Committee) ve günümüzde sektörün önemli oyuncularından biri olan ASA'da (Association of Social Advancement), Grameen Bank deneyiminden yola çıkarak mikro kredi uygulamalarına katılan kuruluşlardan olmuşlardır. Bangladeş'te 1999 yılı itibariyle 1000 adetten fazla STK mikro kredi uygulamalarında bulunmaktadır. Ancak, özellikle Grameen Bank, BRAC ve ASA, Bangladeş mikro kredi uygulamalarının büyük bir kısmını yürüten 3 ana kuruluş olarak ön plana çıkmaktadır. Nitekim 1998 yılında 369 STK göz önüne alınarak yapılan bir araştırmada; bu 3 kuruluşun toplam kredi miktarının % 69'unun ve toplam tasarrufların % 83'ünün sahibi oldukları ortaya çıkmıştır (CHOWDHURY vd., 2005; 299).

Tablo 1'de 2000 yılı itibariyle Bangladeş mikro kredi sektörünün en önemli 3 oyuncusu olan Grameen Bank, BRAC ve ASA'nın, mikro kredi uygulaması ile ilgili çeşitli verileri belirtilmiştir.

Tablo 1: Grameen Bank, BRAC ve ASA'nın Mikro Kredi Programları (2000)

	Grameen	BRAC	ASA
Mikro kredi programının kurulduğu yıl	1976	1974	1991
Toplam üye sayısı (milyon)	2.3	3.9	1.2
Toplam kullanıcı sayısı	11,457	8,898	5,347
Toplam şube sayısı	1,170	780	824
Uygulama kapsamına alınan köy sayısı	40,346	58,539	22,740
2000 yılında verilmiş toplam krediler(milyon\$)	270	246	139
Toplam borçlar (milyar \$)	3.3	1.0	0.47
Toplam kazanç(milyon \$)	364	176	99
Ortalama kredi miktarı (\$)	113	108	116
Geri ödeme oranı	%88.7	%98.4	%99.9
Parasal faiz oranı	20%	15%	15%

Kaynak: M. Jahangir Alam Chowdhury, Dipak Ghosh, Robert A. Wright, "The Impact of Micro-Credit on Poverty: Evidence from Bangladesh", *Progress in Development Studies* 5, 2005/4, Edward Arnold Publishers Ltd., 2005, p.300.

4.1.1. Matlab Uygulaması

Bangladeş'in başkenti Dhaka'ya 55 km uzaklıkta bulunan, 409 kilometrekare yüzölçümlü ve 1998 nüfus sayımlarına göre 529.000 nüfusu bulunan Matlab, karayolunun çok az olduğu ve nehirlerle bölünmüş, ulaşımın bot ve kayıklarla sağlandığı kırsal ve gelişmemiş bir bölgedir. Tarıma dayanan ekonomik bir yapıya sahip bölgede, halk pirinç üretimi ve balıkçılık yaparak geçinmektedir. 1996 yılında Matlab Sağlık ve Sosyo-ekonomik Gelişimi adı altında yapılan bir çalışmada, 4.364 hane halkı ile görüşülmüş ve bunlardan 108'inin BRAC kuruluşunun mikro kredi uygulamaları çerçevesinde kredi kullandığı saptanmıştır. Bu 108 hanehalkı toplam 32 köyde ikamet etmekte olup, mikro kredi uygulamasının yoksullukla ilgili sonuçlarının ortaya çıkarılabilmesi amacıyla aynı 32

*Bu uygulama Serajul Hoque tarafından yapılmış olup "Micro-credit and the Reduction of Poverty in Bangladesh" adı altında *Journal of Contemporary Asia* dergisinde yayınlanmıştır. Söz konusu araştırmacı Avustralya Melbourne'de Monash Üniversitesinde Politika Çalışmaları Merkezi'nde görevlidir.

köyden, hiçbir şekilde mikro kredi uygulamasına katılmamış 108 hane halkı daha seçilmiştir (HOQUE, 2004: 22).

BRAC kuruluşunun mikro kredi uygulamaları çerçevesinde uygulamaya katılan hane halklarının kuruluştan aldığı ortalama kredi değeri; minimum 1000 Taka (24\$) ve maksimum 12500 Taka (299 \$) olmak üzere ortalama 4660 Taka (112\$) olarak gerçekleşmiştir. Her hane halkı ortalama olarak 2.2 defa kredi kullanmıştır. Hane halklarının % 86.1'i iki defa kredi kullanırken, % 4.6'sı ise 4 defa kredi almıştır (HOQUE, 2004: 23). Tablo 2'de uygulamaya katılan 108 hane halkının kaç defa ve ortalama ne kadar kredi aldığına dair bilgiler verilmiştir.

Tablo 2: BRAC Mikro Kredi Uygulamasına Katılan Hane halklarının Kullandıkları Kredilerin Dağılımı (1996)

Kredi Sayısı	Kredi Kullanan Sayısı
2	93 (% 86.1)
3	10 (%9.3)
4	5 (%4.6)
Toplam	108 (%100)
Kredilerin Ortalama Sayısı	2.2
Kredilerin Ortalama Değeri (Taka)	4.660
Minimum ve Maksimum Kredi Miktarı (Taka)	1000-12500

Kaynak: Serajul Hoque, "Micro-credit and the Reduction of Poverty in Bangladesh", *Journal of Contemporary Asia*, Vol: 34, No: 1, 2004, p. 23.

Tablo 3'te 108 hane halkının mikro kredi uygulaması çerçevesinde aldıkları kredileri hangi amaçlarla kullandıkları gösterilmiştir. Tablodan da görülebildiği gibi, alınan kredilerin % 54.7'si; iş yapma, tarım girdileri satın alma, hayvan satın alma ve kayık ve Doğu Asyada kullanılan iki tekerlekli binek arabası satın alma gibi verimli amaçlarla, yani yatırım amaçlı kullanılmıştır. Ancak alınan kredilerin % 45.3'ü ise verimli olmayan alanlarda harcanmıştır. Bu verimli olmayan harcama miktarının bu kadar yüksek olmasının en önemli nedeni; bölgede yaşanan aşırı yoksulluk sebebiyle kişilerin zorunlu ihtiyaç maddelerinden bile yoksun olmaları

nedeniyle aldıkları kredileri ilk olarak buralara yönlendirmeleri ve sık sık yaşanan sel benzeri doğal afetler nedeniyle evlerini tamir etmek için kredileri kullanmalarıdır.

Tablo 3: BRAC Mikro Kredilerinin Kullanılışı (1996)

Kullanım Amaçları	Kredi Alma Sayısı	Oran(%)
Farklı bir iş için sermaye	21	19.4
Tarım girdisi (gibre,tohum)	19	17.6
Bakkaliye ihtiyaçları	15	13.9
Ev geliştirme/tamir etme	13	12.0
Çiftlik hayvanı satın alma	6	5.6
İki tekerlekli binek arabası satın alma	4	3.7
Bot, kayak satın alma	4	3.7
Evlilik/çeyiz harcaması	4	3.7
Ev eşyası satın alma	3	2.8
Toprak satın alma	3	2.8
Doğum/Ölüm harcaması	3	2.8
Tarım alet ve cihazı	2	1.9
Sağlık tedavisi	1	0.9
Diğer	10	9.3
Toplam Kredi	108	100

Kaynak: Serajul Hoque, "Micro-credit and the Reduction of Poverty in Bangladesh", *Journal of Contemporary Asia*, Vol: 34, No: 1, 2004, p. 23.

Uygulama kapsamında incelenen hane halklarının yoksulluk derecelerini ölçmek için hem BRAC mikro kredi uygulamasından yararlanan hane halkları, hem de hiçbir mikro kredi uygulamasına katılmayan hane halkları, yoksulluk derecesine göre üçlü bir ayrıma tabi tutulmuştur. Yoksulluk sınırı belirlenirken "basit ve zorunlu ihtiyaç malzemeleri" kriteri göz önüne alınmıştır. Bu malzemeleri alabilmek için gerekli olan gelire sahip olan hane halkları "yoksul olmayanlar" kategorisine dahil edilirken, tüketim harcaması yoksulluk sınırının % 85 altında olanlar "ultra yoksul", tüketim harcamaları miktarı, yoksul olmayan

ve ultra yoksul sınıfının arasında olanlar ise "orta yoksul" olarak kategorilendirilmiştir (HOQUE, 2004: 25).

Bu sınıflandırma çerçevesinde, Tablo 4'te BRAC mikro kredi uygulamasından yararlanan ve hiçbir mikro kredi uygulamasına katılmayan kişilerin yoksulluk durumları karşılaştırılmıştır. Buna göre, BRAC mikro kredi uygulamasına katılan kişilerin yoksulluk oranı, mikro kredi uygulamasına katılmayanlara göre biraz daha yüksektir. Ultra yoksulların oranı da mikro kredi uygulamalarına katılan ailelerin fertlerinde, katılmayan kişilere göre daha yüksek seyretmiştir. Yoksul olmayan kişilerin oranının ise mikro kredi uygulamasına katılmayan aile fertleri arasında daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum, Matlab uygulamasının mikro kredi programlarının yoksulluğu azaltmada başarılı olduğu görüşüne ters bir sonucun ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Tablo 4: BRAC Mikro Kredi Uygulamasına Katılı ve Katılmayan Aile Fertlerinin Yoksulluk Durumları

Yoksulluk Durumu	BRAC Uygulamalarına Katılan (623 kişi)	Brac Uygulamalarına Katılmayanlar (508 kişi)
Ultra Yoksul	48.6	45.3
Orta Yoksul	15.0	15.9
Yoksul	63.6	61.2
Yoksul Olmayan	36.4	38.8

Kaynak: Serajul Hoque, "Micro-credit and the Reduction of Poverty in Bangladesh", *Journal of Contemporary Asia*, Vol: 34, No: 1, 2004, p. 25.

Hoque, regresyon tahminleri ile sürdürdüğü araştırmasının sonucunda, Matlab bölgesinde BRAC kuruluşu tarafından uygulanan mikro kredi programlarının yoksulluğu azaltmada çok küçük bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. HOQUE'un ulaştığı sonuçlara göre (2004: 26), mikro kredi uygulaması çerçevesinde kredi kullanan hane halklarında şu değişiklikler gözlemlenmiştir:

- BRAC mikro kredi uygulamalarına katılan hane halklarında, yetişkin bir fert açısından aylık toplam tüketim harcaması, uygulamaya katılmayan yetişkin bir ferde göre ortalama % 8 oranında artmıştır,

- Uygulamaya katılan hane halklarında yetişkin bir ferden aylık yiyecek tüketimi, uygulamaya katılmayan yetişkin bir ferde göre ortalama % 10 oranında artmıştır,
- Uygulamaya katılan hane halklarında yetişkin bir ferden yiyecek dışındaki ürünlere olan aylık harcaması, uygulamaya katılmayan yetişkin bir ferde göre ortalama % 5 oranında artmıştır.

Tüm bu sonuçlar BRAC mikro kredi uygulamasının, uygulamaya katılmayan kişilere göre katılan kişilerin yoksulluk durumu ve tüketim harcamaları üzerinde sınırlı da olsa bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadır.

Yukarıdaki uygulama sonuçlarının bu denli etkisiz çıkmasının altında yatan en önemli neden, mikro kredi uygulaması çerçevesinde alınan kredilerin önemli bir kısmının, verimsiz ve herhangi bir yatırıma dönüşmeyen alanlarda kullanılmış olmasıdır. Nitekim daha önce, kredi alan hane halklarının sadece % 54.7'sinin kredileri verimli alanlarda yatırım amaçlı kullandığı belirtilmişti. Ayrıca uygulamada BRAC kuruluşundan veya herhangi bir kuruluştan kredi almayan hane halklarının, arkadaşlarından, akrabalarından veya diğer borç verebilecek kişilerden borç almış olabileme ihtimali de söz konusudur ki, böyle bir durum şüphesiz uygulamaya katılan ve katılmayan kişilerin yoksulluk oranlarının mikro kredi kullanma açısından gerçekçi bir şekilde hesaplanmasının önünde önemli bir engel teşkil edebilecek ve araştırma sonuçlarını yanlış yönlendirebilecektir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki; eğer mikro kredi uygulamaları çerçevesinde alınan kredilerin tamamının veya hali hazırda oranın daha fazlasının daha verimli alanlara yatırılması sağlanırsa, bunun yanında kredi verilecek kişilerin girişimcilik ruhu ve yeteneklerinin daha üst düzey olduğu kişiler arasında seçilebilmesi mümkün olursa, Houque tarafından hazırlanan bu araştırma da mikro kredi uygulamasının Bangladeş'te yoksulluğu azaltma yönünde önemli bir etkisinin olabileceğini ortaya koymaktadır.

4.1.2. Comilla Uygulaması*

Comilla, Bangladeş'in başkenti Dhaka'nın yaklaşık 70 km güneydoğusunda yer alan ve yaklaşık 5 milyonluk bir nüfusa sahip olan kırsal bir bölgedir. Comilla uygulaması, bölgede 1999 yılında ocak ve mayıs ayları arasında geçen süreçte mikro kredi uygulamasına katılan 909 hane halkı baz alınarak, yüz yüze yapılan görüşmeler sonucunda gerçekleştirilmiştir. Uygulamada yoksulluk durumunu ölçebilmek için; objektif yoksulluk ve subjektif yoksulluk olmak üzere iki çeşit yoksulluk sınırı göz önüne alınmıştır. Objektif yoksulluk; yetişkin bir kişinin günlük olarak minimum 2112 kalori değerinde (58 gram protein içeren) yiyecek alabilmesi için gerekli olan maddi tutar şeklinde hesaplanmıştır. Bu durumun maddi karşılığı haftalık 147 Taka, yani günlük 2 dolara denk gelmektedir. Subjektif yoksulluğun belirlenmesinde ise farklı bir yol izlenmiştir. Buna göre; hane halkı reisine, "yıllık gelirine göre ailenin yoksul olduğunu düşünüyor musun?" sorusu sorulmuş ve evet cevabı veren aile reislerinin hane halkı subjektif yoksulluk sınıfına dahil edilmiştir (CHOWDHURY vd., 2005: 301-303).

Tablo 5'te Comilla'da yapılan görüşmeler neticesinde, mikro kredi uygulamasına katılan eski ve yeni üyeler arasında objektif ve subjektif yoksulluğa ilişkin elde edilen oranlar gösterilmiştir.

*Bu uygulama M. Jahangir Alam Chowdhury (Bangladeş Dhaka Üniversitesi Bankacılık ve Finans Bölümü), Dipak Ghosh (İngiltere Stirling Üniversitesi Ekonomi Bölümü) ve Robert E. Wright (İngiltere Stirling Üniversitesi Ekonomi Bölümü) tarafından yapılmış olup, "The Impact of Micro-Credit on Poverty: Evidence from Bangladesh" adı altında **Progress in Development Studies** çalışma serileri çerçevesinde Edward Arnold Publishers Ltd. tarafından İngiltere'de yayınlanmıştır.

Tablo 5: Objektif ve Subjektif Yoksulluk Oranları

	Sayı	Objektif Yoksulluk (%)	Subjektif Yoksulluk (%)
Yeni Üyeler			
Henüz Kredisini Almamış Üyeler	45	68.9	86.7
1 yıldan az süredir uygulamada olanlar	220	55.3	90.9
Yeni üye toplam	265	65.3	90.2
Eski Üyeler			
1-2 yıl arası uygulamada olanlar	103	55.3	64.1
2-4 yıl arası uygulamada olanlar	214	54.2	52.3
5-7 yıl arası uygulamada olanlar	300	46.3	39.0
8 yıldan daha fazla uygulamada olanlar	27	40.7	48.1
Eski üye toplam	644	50.2	47.9
GENEL TOPLAM	909	54.6	60.2

Kaynak: M. Jahangir Alam Chowdhury, Dipak Ghosh, Robert A. Wright, " The Impact of Micro-Credit on Poverty: Evidence from Bangladesh", *Progress in Development Studies* 5, 2005/4, Edward Arnold Publishers Ltd., 2005, p.302.

Tablo incelendiğinde, 909 hane halkı için ortalama objektif yoksulluk oranının % 54.6 olduğu gözlemlenmektedir. Ancak aile reislerine yoksul olup olmadıkları sorulduğunda ise subjektif yoksulluk oranının % 60.2 ile objektif yoksulluk oranından yaklaşık 6 puan daha fazla çıktığı görülmektedir. Tabloda dikkat çeken bir diğer nokta ise; mikro kredi uygulamasına yeni katılan üyeler ile, en az iki senedir bu uygulamadan yararlanan eski üyeler arasında yoksulluk oranı açısından ortaya çıkan farklılıklardır. Nitekim, yeni üyeler için % 65.3 olan objektif yoksulluk oranı, eski üyeler için % 50.2 oranında gerçekleşmiştir. Subjektif yoksulluk oranı ise, yeni üyeler için % 90.2, eski üyeler için bu orandan çok daha düşük bir şekilde % 47.9 çıkmıştır. Bu durum, mikro kredi uygulamasına daha uzun süreli katılan hane halklarında yoksulluğu azaltıcı tesirin daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablodan ortaya çıkan bir diğer sonuç ise, mikro kredi uygulamasına katılım süresi uzadıkça genel eğilimin, yoksulluk oranının hem objektif hem de subjektif yoksulluk açısından azalma eğilimi gösterdiğidir. Buna göre mikro kredi uygulamasına katılmış olmasına rağmen henüz kredisini almamış olan hane halklarında objektif yoksulluk oranı % 68.9 çıkarken, 2-4 yıllık üyelerde bu oran % 54.2'ye, 8 yıldan daha fazla süredir uygulamaya katılanlarda ise % 40.7'ye düşmüştür. Subjektif yoksulluk oranı da, yeni katılıp henüz kredisini almamış hane halkları için % 86.7 iken, 1-2 yıllık üyelerde % 64.1'e, 5-7 yıllık üyelerde ise % 39'a düşmüş, bundan daha uzun süreli katılımcılarda ise, genel gidişata istisna teşkil edecek şekilde artarak % 48.1'e çıkmıştır.

Objektif yoksulluk oranı açısından; mikro kredi uygulamasına yeni katılıp da henüz kredisini almamış hane halkları için % 68.9 olan oranın, uygulamaya 8 yıllık bir katılım sonrası % 40'lar seviyesine düşmesi, mikro kredi uygulamasının yoksulluğu her yıl ortalama % 3.5-4 oranında azalttığını ortaya koymaktadır. Aynı şekilde subjektif yoksulluk açısından ise, uygulamaya yeni katılmış ve kredisini henüz almamış hane halkları için % 86.7 olan yoksulluk oranının, 8 yıl kredi alınması sonrasında % 48'ler seviyesine düşmüş olması, mikro kredi uygulamalarının bu yoksulluğu her yıl ortalama % 5 civarında azalttığını ortaya koymaktadır.

Chowdhury, Ghosh ve Wright; Comilla uygulaması araştırmalarında, mikro kredinin yoksulluğu azaltıcı etkisinin, uygulamaya katılarak geçen 6 yıldan sonra azaldığını ve hatta eksi yönde etkilediğini ifade etmişlerdir. Özellikle subjektif yoksullukta görülen bu durum nedeniyle araştırmacılar, mikro kredi açısından bir "dönüş noktasının" varlığını tespit etmiş ve bunu da uygulamanın altıncı yılı olarak belirtmişlerdir. Uygulama sonucunda araştırmacılar, mikro kredi uygulamasının özellikle kısa vadede yoksulluğu önemli oranlarda azalttığını, ancak kredi ile alınan paranın bitmesiyle uzun vadede mikro kredi uygulamasının bu etkisinin ortadan kaybolduğunu ileri sürmüşlerdir. Dolayısıyla mikro kredi uygulaması ile yoksullukla daha etkili ve kalıcı mücadele edilebilmesi için, bu uygulamanın uzun vadeli etkisini artırıcı yönde tedbirler alınması gerektiğini belirtmişlerdir. Ayrıca uygulamadan çıkan bir diğer önemli sonuç; gerek Bangladeş, gerekse diğer ülkeler için yoksulluğu azaltmada veya ortadan kaldırmada mikro kredi uygulamalarının tek başına yeterli olamayacağı ve farklı araçlarla, yoksullukla mücadelenin güçlendirilerek daha etkin hale getirilmesinin başarı için bir zorunluluk olduğu sonucudur (CHOWDHURY vd., 2005: 306-307).

4.2. Türkiye’de Mikro Kredi Uygulamaları

İşsizlik ve yoksulluğun azaltılmasında tek başına ekonomik büyümenin yeterli olamaması, Türkiye’de de mikro kredi uygulamasının başlatılmasının en önemli nedenlerinden biri olmuştur. Bu doğrultuda, insanların kendi hesaplarına çalışmalarına imkan sağlayan mikro kredi uygulaması sonucunda, toplumun yoksul kesimlerinde işsizlik ve yoksulluğun önlenmesi imkanı doğacak, bununla beraber gelir dağılımında adaletin sağlanması yolunda da olumlu adımlar atılabilecektir. 2003 yılında ilk kez Diyarbakır’da başlayan mikro kredi uygulaması, ülkemiz açısından daha çok yerel düzeyde uygulama alanı bulmaktadır. Türkiye’de günümüz itibarıyla ulusal çapta herhangi bir uygulama sözkonusu değildir.

4.2.1. Diyarbakır Mikro Kredi Uygulaması

Türkiye’de ilk kez 2003 yılında Diyarbakır milletvekili ve Türkiye İsrافی Öneleme Vakfı Başkanı Prof. Dr. Aziz Akgül tarafından gündeme getirilen mikro kredi projesi, Dünya Bankası’nın 500 milyon dolar kredi vermesi ve Başkanlığın da ek olarak 130 milyon dolar bütçe ayırmasıyla hayata geçirilmiştir. Türkiye İsrافی Öneleme Vakfı, Diyarbakır Valiliği ve Grameen Trust işbirliğiyle Diyarbakır’da 11 Haziran 2003 tarihinde ilk mikro kredi çekleri verilmiştir. Söz konusu krediler 500 milyon tutarında ve 1 yıllık olup, haftalık geri ödemelerle verilmiştir. İlk olarak 6 kadına 3.000 YTL dağıtılarak başlanan mikro kredi projesinde, 15 Şubat 2006 itibarıyla 3.040 aşırı yoksul kadına 2 milyon 680 YTL kredi verilirken, yaklaşık 70 farklı işte değerlendirdikleri kredilerden vadesi gelenlerinin geri dönüş oranı % 100 olmuştur (<http://sufizmveinsan.com/arastirma/mikrokredi.html>; <http://www.ostimgazetesi.com/news.asp?intNewsID=346&intGroup=11>).

Diyarbakır’daki mikro kredi modelinin uygulama aşaması da Muhammed Yunus’un yaklaşımıyla birebir örtüşmektedir. Öncelikle mahalle veya köye gidilip en kötü durumda olan, hiçbir geliri olmayan kadınlar tespit edilmektedir. Bununla birlikte her kadının uygulamaya katılacak dört kadın daha bulması istenmekte, ya da tekrar araştırmalara devam edilip aynı şartlarda bulunan kadınların tespitine devam edilip beş kişilik bir grubun oluşturulması sağlanmaktadır. Bu grubun oluşturulmasındaki kasıt, bir kefalet mekanizması oluşturmaktan ziyade birliktelik, sosyal dayanışma, bir araya gelme duygularını ön plana çıkarmaktır.

Söz konusu 5 kişi oluşturulduktan sonra, bir haftalık bir eğitim verilmektedir. Bu bir haftalık eğitim sürecinde, yoksul insanların iş geliştirmesi veya onlara beceri kazandırılması gibi konulardan ziyade; mikro kredinin içeriğine ilişkin konular tartışılmakta ve onların düşük olan moral ve motivasyonlarını artırıcı söylemlerde bulunulmaktadır. “Onların da çok değerli bir insan oldukları, kendilerine güvenmeleri gerektiği, şans verildiği zaman onların da çok şeyler üretebilecekleri” konuları masaya yatırılmakta ve yoksul insanlara aşılacaktır. Böylece kredi alanlar da bu eğitim süreci içerisinde neler yapabileceklerini düşünmeye başlamaktadırlar. Uygulamaya katılan kişiler, hangi işi yapacaklarını, ne üreteceklerini seçerken, krediyi veren grubun hiçbir şekilde dayatıcı bir politika izlememesi de bir başka olumlu yönü teşkil etmektedir.

Bu sürecin devamında hangi işin yapılacağına karar verildikten sonra, krediyi veren grubun başlangıç üst limitleri dahilinde ki bu limit 500 YTL olarak belirlenmekte ve kredi verilmeye başlanmaktadır. Kredinin geri dönüşümünde ise haftalık geri ödemeler sistemi uygulanmakta ve evlerine kadar gidilerek bu tutar tahsil edilmektedir. Evlerine kadar gidilmesinin sebebi ise, onların yol masrafından kurtulmalarını sağlamaktır. Grubun benimsemiş olduğu bir diğer prensip ise, kredi verenlerin evlerine gittiklerinde su dahil hiçbir şeyi kabul etmemeleridir.

Şu anda mikro kredi kapsamında yaklaşık olarak 70 civarında iş yapılmaktadır. Bunların içerisinde, 200 milyon ile sera kuranlar, 500 milyon lira ile çamaşır makinesi alıp Diyarbakır’daki restoran ve lokantadaki masa örtüsü, önlükleri, eldivenleri ve havluları toplayıp daha sonradan yıkayarak geçimini sağlayanlara kadar ilginç ve başarılı örnekler de söz konusudur (AKGÜL, 2006: 109-111).

Mikro kredi uygulamasına katılan hane halklarının büyük bir kısmı, Diyarbakır’a başka illerden göç etmiş olup, kiralık evlerde yaşayan yoksul ailelerdir. Söz konusu kişilerin % 50’sinin kredi uygulamasına katılmadan önce el işi yaparak, bakkal veya berber gibi küçük işletmelerde yardımcı olarak veya hayvan bakıcılığı yaparak gelir getirici bir faaliyette buldukları tespit edilmiştir (Şensoy, 2006: 32). Kredi alan kadınların % 27’si kuaför, küçük bakkaliye, dondurma ve çeyiz eşyası gibi değişik faaliyetler için dükkan açarken, % 18’i ticaret faaliyetleri, % 17’si kümes hayvanları yetiştiriciliği ile küçük ve büyükbaş hayvancılık faaliyetleri, % 16’sı kendi evinde el işi ve değişik üretim faaliyetleri, % 10’u hizmetler, % 8’i seyyar satıcılık ve % 4’ü ise ziraat işinde kredi kullanmıştır (<http://www.ostimgazetesi.com/news.asp?intNewsID=346&intGroup=11>).

4.2.2. Samsun Mikro Kredi İle Topluma Destek Projesi

Türkiye’de mikro kredi sistemi ile ilgili yeni yeni hayata geçen bir diğer uygulama da; Samsun’da HSBC Bank A.Ş. ve Toplum Gönüllüleri Vakfı işbirliği ile 2006 yılında hayata geçirilen “Mikro Kredi ile Topluma Destek Projesi”dir. Proje için HSBC Bank beş yılda kullanılmak üzere beş milyon dolarlık bir kredi kaynağı ayırmıştır. Proje ile 2,5 milyon kişiye ulaşılması hedeflenmekte olup, bu kişilerin öncelikle kırsal ve kentsel yerleşimlerdeki gelir üretmeyen bölgelerde yaşayan kadınlar ve üniversitelerden yeni mezun olmuş gençlerden oluşması hedeflenmektedir. Proje ilk olarak 19 Mayıs Üniversitesi öğrencilerinin gönüllü katılımıyla Samsun’da başlamıştır. Kredilerin dağıtılmasını ve takibini yapacak olan toplum gönüllüsü gençlere temel kredi bilgilerini içeren eğitimler verilmekte ve projenin tüm aşamalarında gençlerin aktif olarak faaliyette bulunmaları sağlanmaktadır. Ayrıca kredi alan kişilerin sosyal olarak da desteklenmelerine yönelik olarak çeşitli eğitim programları uygulanmakta ve böylece alınan fon ile verilen desteğin yanında iş kurulması ve kurulan işletmenin de devamlılığının sağlanması hedeflenmektedir (<http://www.tog.org.tr/abs/templates/sayfa.asp?articleid=858&zoneid=57>).

Dünya Bankası’nın belirlediği satın alma gücü paritesine göre günlük 2 dolar gelir sınırının altında yaşayan kesim, HSBC’nin Topluma Destek Projesi kapsamında 5 yıl boyunca ayırdığı 5 milyon dolarlık mikro kredi desteğinden faydalanarak, kendileri için ekonomik kazanç sağlayabilecekleri işlere yatırım yapma fırsatı bulabilecektir. Topluma Destek Projesi’nden büyük kentlerde ve kırsal kesimlerde yaşayanlar ile, üniversiteden yeni mezun olmuş dar gelirli gençlerin eşit ölçülerde yararlandırılması hedeflenmektedir. Krediler yalnızca denetlenen ve kar amacı gütmeyen Sivil Toplum Kuruluşları ve mikro kredi kuruluşları aracılığı ile dağıtılacak olup, gönüllü olarak projeye katılan gençler, Samsun’daki mahalle ve köylerde yaşayan kadınlara ve gençlere mikro kredi dağıtacaklardır. Proje ile büyük çoğunluğu kadın olmak üzere 2,5 milyon kişiye ulaşılması hedeflenmektedir (<http://www.yonetisim.com/EKO-G%C3%9CNCEL/2338/20061211203006.html>).

SONUÇ

Mikro kredi modeli, günümüzde yoksullukla mücadelede kullanılan önemli fonksiyonlardan biri haline gelmiştir. İlk olarak 1973 yılında Muhammed Yunus tarafından Bangladeş’te uygulanmaya başlanan mikro

kredi modeli elde ettiği başarılarından dolayı dünyanın birçok ülkesinde yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır.

Yoksulluğun esas alındığı bu sistemin en önemli hedeflerinin arasında, bölgeler ve cinsiyetler arası gelir farklılıklarının giderilmesi gelmektedir. Mikro kredi uygulamalarının özellikle çok yoksul kalmış bölgelerdeki kadınlara yönelik olarak kullanılması bu hedefin gerçekçiliğini de ortaya koyan bir unsurdur. İhtiyaç sahibi yoksul insanlara verilen küçük miktarlardaki krediler, mikro açıdan kişilerin gelir seviyelerini yükseltirken, makro açıdan da kişi başına düşen milli gelirin yükselmesini sağlamaktadır.

Mikro kredi modelini, yoksulluğun azaltılmasında kullanılan diğer sistemlerden ayıran en önemli özelliği ise, iktisadi fonksiyonunun yanı sıra, sosyal fonksiyonuna da sahip olmasıdır. Bu yöntemin temel yapı taşlarından birini teşkil eden grup bazlı sistem ile kişilerin kendilerine olan güvenleri artırmakta ve kişisel gelişimlerine katkıda bulunmaktadır.

Özellikle 1980’li yıllardan itibaren bir çok dünya ülkesinde kendisine uygulama alanı bulan mikro kredi modeli, yakın döneme kadar ülkemizde benimsenmemiştir. Ancak, 2003 yılında Diyarbakır milletvekili Aziz Akgül tarafından gündeme getirilmiş ve Diyarbakır’da hiçbir geliri olmayan kadınlar üzerinde uygulanmıştır. Söz konusu uygulamalar sonucunda başarılı sonuçlar elde edilmiştir. Ayrıca, HSBC Bank A.Ş. ve Toplum Gönüllüleri vakfı tarafından 2006 yılında Samsun’da hayata geçirilen “Mikro Kredi İle Topluma Destek Projesi” ile gelir üretmeyen bölgelerde yaşayan kadınlara ve üniversitelerden yeni mezun olmuş gençlere de mikro kredi desteği sağlanmaya başlamıştır.

Mikro kredi modellerinin başarılı sonuçlar verebilmesi için Türkiye’nin Bangladeş uygulamalarından çıkarması gereken en önemli ders, kredilerin kime dağıtılacağı ve bu süreçte izlenecek politikaların detaylı araştırmalar sonrasında belirlenmesi gerekliliğidir. Ancak, belirlenen kişilerin aldıkları kredileri hangi alanda kullanacakları ve nasıl değerlendireceklerinin takip edilmesi, gerekirse bu konuda yardımcı olunacak şekilde yönlendirilmeleri ve teşvik edilmeleri de uygulama sonuçlarının verimliliğini ve etkinliğini birebir etkilemektedir. Dolayısıyla uygulamalara katılan kişilere, özellikle de bu kişilerin eğitim düzeyi düşük bireyler olduğu düşünüldüğünde, bu kredileri verimli ve üretken alanlarda, yani gelir getirici işlerde kullanmaları için destek sağlanması ve eğitim verilmesinin önemli bir ihtiyaç olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu koşulların

yerine getirilmesi ve Bangladeş'teki başarılı uygulamaların Türkiye'de de hayata geçirilebilmesi halinde, ülkemiz için önemli bir problem olan yoksulluk sorununun azaltılmasında, hatta önlenmesinde önemli aşamalar kaydedilebileceği rahatlıkla söylenebilir.

KAYNAKÇA

- AHLIN, Christian/JIANG, Neville (2005), "Can Micro-Credit Bring Development?", *JEL*, (No: D31, July 2005): 1-40.
- AHMAD, Mokbul Morshed (March 2003), "Distant Voices: The Views of the Field Workers of NGOs in Bangladesh on Microcredit", *The Royal Geographical Society; The Geographical Journal*, (Vol. 169, No: 1): 65-74.
- AKGÜL, Aziz (2006), "Yoksulluğu Aşmada Yeniden Kalkınma İktisadı mı?", *İktisat Dergisi*, (Sayı: 472-476): 109-111.
- BEŞİNCİ, Murat, "Mikro Kredi ile Yoksulluğa Son", <http://sufizmveinsan.com/arastirma/mikrokredi.html>.
- CHOWDHURY, M. Jahangir Alam/GHOSH, Dipak/WRİGHTE, Robert A. (2005), "The Impact of Micro-Credit on Poverty: Evidence from Bangladesh", *Progress in Development Studies* 5, (2005/4, Edward Arnold Publishers Ltd.): 298-309.
- ÇAKIR, Özlem (2002), "Sosyal Dışlanma", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (Cilt: 4, Sayı: 3): 83-104.
- DEMİRBILEK, Sevdâ (2005), *Sosyal Güvenlik Sosyolojisi*, (İstanbul: Legal Yayıncılık).
- DPT (2001), *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele: ÖİK Raporu*, (Ankara: DPT Yayını).
- AKTAN, Coşkun Can (2002), "Yoksulluk Sorununun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Stratejileri", (Ankara: Ed. Hak-İş Konfederasyonu), <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/dorduncu-bol/yoksulluk-nedenleri.pdf>, 01.01.2006.
- HOQUE, Serajul (2004), "Micro-credit and the Reduction of Poverty in Bangladesh", *Journal of Contemporary Asia*, (Vol: 34, No: 1): 21-32.
- KHANDKER, Sharidur R (1998), *Fighting Poverty with Microcredit: Experience in Bangladesh*, (Fairford: World Bank Publications).

- KHANDKER, Shahidur R./SAMAD, Hussain A./ KHAN, Zahed H. (December 1998), "Income and Employment Effects of Micro-credit Programmes (1998), Villlage-level Evidence from Bangladesh", **The Journal of Development Studies**, (Vol: 35, No:2), (London: Published by Frank Cass): 96-124.
- KORKMAZ, E./BALOĞLU B./SÜMER K. K./OKTAYER N./ÇAK M. (2004), **Mikro Kredi Modeli Yoluyla Yoksulluğun Azaltılması: İstanbul Örneği**, (İstanbul: İTO Yayınları, Yayın No: 2004-32).
- MORDUCH, Jonathan (1998), "Does Microfinance Really Help the Poor: New Evidence from Flagship Programs in Bangladesh", Hoover Insitution, Stanford University, June, **First Complete Draft**: 1-44.
- RAVALLİON, Martin/WODON, Quentin (2000), "Banking on the Poor? Branch Location and Nonfarm Rural Development in Bangladesh", **Review of Development Economics**, 4 (2), (Oxford: Blackwell Publishing Ltd.): 121-139.
- SANTİSO, Javier (2005), "Markets in Virtue: The Promise of Ethical Funds and Micro Credit", **Unesco 2005**, (Oxford: Blackwell Publishing Ltd.): 493-508.
- SAPANCALI, Faruk (2005), "Avrupa Birliği'nde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri", **Çalışma ve Toplum Dergisi**, (Sayı: 2005/3, Cilt: 6): 51-105.
- SEYYAR, Ali/ADALI, Ömer (2004), "Türkiye'de Yoksullukla Mücadelede STK'ların Roller ve Önemleri (Deniz Feneri Derneği Örneği)", **Küresel Demokrasinin Gelişmesi ve Katılım Sağlanması Açısından Sivil Toplum Kuruluşları**, (I. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Tebliğler Kitabı): 187-195.
- SIEWERTSEN, Hedwig/EVERS, Jan/FOSTER, Sarah/ HEETVELT, Inge/ RAMSDEN, Peter/THOMAS, Whitney (2006), **Policy Measures to Promote the Use of Micro-Credit for Social Inclusion**, (Brussels: European Commission).
- ŞENKAL, Abdülkadir (2005), **Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika**, (İstanbul: Alfa Yayınları).
- ŞENSES, Fikret (2006), **Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk**, (İstanbul: İletişim Yayınları).
- ŞENSOY, Acar (2006), **Commercial Banks and Microfinance in Turkey: Banking and Unbankable**, <http://www.mikrofinansurkiye.org/docs/commBanks.pdf>.
- Türkiye Ulusal Raporu (2002), **Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi**, (Johannesburg).

- United Nations (2006), **Building Inclusive Financial Sectors for Development**, New York: UN Publications).
- UZUN, Ayşe Meral (2003), "Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası", **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, (Cilt: 4, Sayı: 2): 155-173.
- YUNUS, Muhammed (2003), **Yoksulluğun Bulunmadığı Bir Dünyaya Doğru**, (Çev.: Gülден Şen), (İstanbul: Doğan Kitap, 2. Baskı).
- World Bank (2000), **World Development Report 2000/2001 Attacking Poverty**, (USA: Oxford University Press).
- <http://www.tog.org.tr/abs/templates/sayfa.asp?articleid=858&zoneid=57>, 19.03.2007.
- <http://www.yonetisim.com/EKO-G%C3%9CNCEL/2338/20061211203006.html>, 19.03.2007.
- <http://www.ostimgazetesi.com/news.asp?intNewsID=346&intGroup=11>, 23.02.2007.
- <http://www.mikrofinansurkiye.org/trMfBasic.htm>, 23.02.2007.
- <http://www.mikrofinansurkiye.org/trMfsdp.htm>, 23.02.2007.
- <http://www.yoksulluklamucadele.org/dosya/pcbmicrokredi.pdf>, 23.02.2007.